

انقلاب اسلامی ایران، نقشه راه جهان‌گرایی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)

علی بیژنی^۱

احمد یوسف پور^۲

چکیده

در اندیشه امام خمینی (ره)، با توسعه حوزه مسئولیت‌های نظام اسلامی، هدف از تأسیس چنین نظامی در سه سطح ملی، منطقه‌ای (اسلامی) و جهانی تعریف می‌شود. لذا رویکرد جامع ایشان به نظام سیاسی اسلام در دوران عدم‌قیادت امام معصوم، از نوع برون‌گرا و جهان‌گرایانه است. یعنی ایشان تلاش در جهت توسعه نفوذ اسلام در دنیا را مسئولیت اصلی دولت اسلامی در ورای مرزهای ملی می‌داند. در منظر امام، راه موفقیت چنین رویکرد جهان‌گرایانه اسلامی، در صدور انقلابی است که به تحقق یک حکومت اسلامی کارآمد انجامیده است. اندیشه صدور، آرمان مشترک اغلب انقلاب‌هاست که البته نوع و ماهیت چنین اقدامی در انواع آن‌ها متفاوت است. در اندیشه و سیره سیاسی امام خمینی مبتنی بر مبانی دینی، صدور دارای مختصات خاص خود است. در این رویکرد آرمان‌گرایی واقع‌بینانه، صدور انقلاب اسلامی یک راهبرد با دو وجه راهبردی است که بر اساس نفع‌طرفین، به تأمین منافع ملی توأمان با پیگیری مسئولیت‌های فراملی می‌انجامد. سؤال اصلی این است که در اندیشه امام خمینی، دولت اسلامی جهت تحقق جهان‌گرایی اسلامی، چگونه باید گام بردارد و این مجموعه مسئولیت فراملی دولت اسلامی، چه نسبتی با منافع ملی برقرار می‌کند؟

واژه‌گان کلیدی: انقلاب اسلامی، جهان‌گرایی، اندیشه سیاسی، امام خمینی، نقشه راه.

۱- استادیار جغرافیای سیاسی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲- کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

این یک باور اسلامی است که روزگاری اسلام جهانگیر خواهد شد. اما در مورد چگونگی تحقق این وعده الهی، در میان فرق اسلامی اشتراکات و تفاوت‌هایی وجود دارد. در این میان، تشیع به علت اعتقاد به راهبری امامان معصوم، تمایزات خاصی دارد. مسئله‌ای که شیعیان را با چالش نظری مواجه نمود، شکل‌گیری عصر غیبت امام معصوم (ع) بود. مهم‌ترین سؤال در مقابل آن‌ها، چگونگی ادامه نظم سیاسی در این دوران و این که مسلمانان در قبال اشاعه اسلام در سطح جهان، چه وظیفه‌ای بر عهده دارند.

اندیشه امام خمینی به عنوان محصول یک تحول نظری در علمای شیعی، قائل به نظریه ضرورت و تداوم نظم سیاسی و تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت امام معصوم است. ایشان در رویکردی جامع به نظام سیاسی اسلام، علاوه بر اهداف ملی، مسئولیت‌های فرا ملی دینی را نیز برای حکومت اسلامی در نظر می‌گیرد. بدین معنا که تلاش جهت توسعه نفوذ اسلام در جهان را از اهداف و وظایف دولت اسلامی در دوره عدم قیادت ظاهری امام معصوم بر می‌شمرد. لذا نهضت امام از نوع جهان‌گرا و انقلاب‌های برون‌گراست که اهداف خود را در سه سطح ملی، منطقه‌ای (جهان اسلام) و جهانی تعریف می‌کند.

امام خمینی نقشه راه جهان‌گرایی اسلامی را در رویکرد معروف صدور انقلاب ترسیم می‌کند. صدور مورد نظر امام دارای ویژگی‌های متمایز نسبت به سایر انقلاب‌هاست. این ویژگی‌ها نیز ناشی از ماهیت اسلامی با مختصات شیعی انقلابی است که امام، رهبری آن را بر عهده داشت.

همزمان با نهضت امام، رویکردهای دیگری نیز در مورد حکومت اسلامی و مسئولیت‌های ملی و فرا ملی آن وجود داشت که اندیشه امام، نقدهای دینی، اخلاقی و راهبردی به آن‌ها وارد می‌داند و به نسبت از آن‌ها فاصله می‌گیرد.

به علت نقص آثار موجود درباره موضوع این مقاله و همچنین مباحث زنده در فضای سیاسی و تبلیغاتی درون و بیرون کشور و جهت بهره‌گیری نهادهای مرتبط با موضوع، این

مقاله به بررسی صدور انقلاب در اندیشه امام و ویژگی‌ها و تمایزات آن نسبت به سایر رویکردها می‌پردازد.

مفاهیم نظری

انقلاب

انقلاب به معنای زیر و رو شدن یا پشت و رو شدن است و در آغاز از اصطلاحات علم اخترشناسی بود و در معنای چرخش دورانی افلاک و بازگشت ستارگان به جای اول به کار می‌رفت. فلاسفه انقلاب را این گونه بیان می‌نمایند که ذات و ماهیت یک شیئی لزوماً عوض شده باشد و در نگاه جامعه شناسان هر گونه جنبش اجتماعی توده‌ای که به فرایندهای عمده اصلاح یا دگرگونی اجتماعی بینجامد، انقلاب نامیده می‌شود. انقلاب‌های بزرگ به آن دسته از انقلاب‌ها گفته می‌شود که با تغییرات اساسی در حکومت و ساختار اجتماعی یک کشور یا جامعه همراه بوده‌اند که از آن جمله می‌توان به انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب ۱۹۱۷ روسیه و انقلاب ۱۳۵۷ ایران اشاره کرد.

جهانی شدن

جهانی شدن در زبان فارسی معادل «Globalization» در زبان انگلیسی در نظر گرفته شده است. در زبان عربی نیز کلمات «العولمه» و «الکوکبه» معادل جهانی شدن و یا جهان گرایی ترجمه شده‌اند که عمدتاً کلمه «العولمه» مورد استفاده قرار می‌گیرد. در رابطه با ارائه تعریفی جامع و مانع از پدیده جهانی شدن میان صاحب‌نظران و اندیشمندان اجماع نظر حاصل نشده و هر دسته از آنان به تناسب برداشتی که از این پدیده دارند و پیش زمینه‌های ذهنی و ایدئولوژی سیاسی که بدان تعلق دارند تعریف خاصی از این پدیده ارائه داده‌اند. در برخی از این تعاریف، جنبه اقتصادی جهانی شدن غلبه دارد و در برخی دیگر ابعاد سیاسی، فرهنگی و یا ارتباطی آن بیشتر مدنظر قرار می‌گیرد.

رابطه‌تسون جهانی شدن را مفهومی می‌داند که محصول فشرده شدن جهان و تشدید آگاهی جهانی است و فرآیندی است که وابستگی متقابل افزایش آگاهی مردم از کیفیت جهان به عنوان یک کلیت یکپارچه در قرن بیست و یکم را به همراه داشته است. پراتسون جهانی شدن را پدیده‌ای چند وجهی تعریف کرده است به گونه‌ای که به بافت‌های گوناگون کنش اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، نظامی، فناوری و محیط زیست راه پیدا کرده است.

در تعریفی دیگر مارتین آلبرو جهانی شدن را فرآیندی دانسته است که براساس آن مردم جهان در یک جامعه واحد و فراگیر جهانی به یکدیگر می‌پیوندند. امانوئل ریشتر: جهانی شدن شکل‌گیری شبکه‌ای است که طی آن اجتماعاتی که پیش از این در کره خاکی، دور افتاده و منزوی بودند در وابستگی متقابل و وحدت جهانی ادغام می‌شوند.

صندوق بین‌المللی پول جهانی شدن را ادغام وسیع تر و عمیق‌تر تعریف می‌کند. به عبارت دیگر، جهانی شدن را رشد وابستگی متقابل اقتصادی کشورها در سراسر جهان از طریق حجم و تنوع مبادلات کالا و خدمات و جریان سرمایه در ماورای مرزها و همچنین از طریق پخش گسترده‌تر و وسیع‌تر تکنولوژی می‌داند.

لستر تارو: اقتصاد جهانی بنا به تعریف اقتصادی است که در آن عوامل تولید، منابع طبیعی، سرمایه، دانش فنی، نیروی کار و نیز کالاها و خدمات در سراسر جهان جابه‌جا می‌شوند.

با توجه به تعاریف فوق می‌توان جهانی شدن را فرآیندی در نظر گرفت که در آن مرزهای اقتصادی میان کشورها هر روز کمرنگ تر و تحرک روزافزون منابع، تکنولوژی، کالا، خدمات و سرمایه و حتی نیروی انسانی در ماورای مرزها سهل تر صورت می‌گیرد و در نتیجه به افزایش تولید و مصرف در کشورها می‌انجامد.

نکته‌ای که در تعریف جهانی شدن بایستی مدنظر قرار گیرد پرهیز از یکسان‌انگاری معانی جهانی شدن با مفاهیم مترادف و یا بهتر بگوییم مشابه است. جهان‌گرایی، بین‌المللی شدن، جهان شمولی، یکپارچگی جهانی، جهان‌گردی و یکسان‌سازی از جمله مفاهیمی هستند که بعضاً مترادف با پدیده جهانی شدن به کار گرفته می‌شوند در صورتی که هر یک از آن‌ها دارای بار معنایی و مفهومی خاص خود هستند که استفاده از آن‌ها به جای «جهانی شدن» موجب تقلیل در معنا و فضای مفهومی این پدیده خواهد شد.

جهان‌گرایی توحید‌گرا

جهان‌گرایی توحید‌گرا (در انگلیسی: Unitarian Universalism یا به اختصار UUism) یک آیین و به نوعی دین آزاد برای پیدا کردن حقیقت زندگی است. پیروان این آیین تعصبات خاصی ندارند و تنها نقطه مشترکشان این است که همگی به دنبال هدف زندگی خود هستند. پیروان این آیین برای آثار سایر ادیان به ویژه انجیل و تورات احترام خاصی قائلند و جلسات دعا را به طور منظم و به سبک خاص آیین خود برگزار می‌نمایند. پیروان این آیین همچنین توجه خاصی به آثار مولانا و سایر عرفای شرقی دارند. این فرقه از ترکیب کلیسای یونیتارین یا توحید‌گرا که در ادامه حرکت پروتستانسیسم ایجاد شده و با رد نظریه تثلیث خداوند را واحد و عیسی مسیح را پیامبر او می‌داند و نظریه یونیورسالیسم یا جهانشمول بودن بخشش خداوند به معنای رستگاری برای تمام نوع بشر و عدم باور جهنم پدید آمده‌است. این فرقه پیروانی در سراسر جهان دارد ولی فعالیت‌های آن در امریکای شمالی متمرکز بوده و مقر آن به نام The Church of the Larger Fellowship در بوستون ایالت ماساچوست واقع است و هر ساله یک کنگره سراسری با حضور هزاران نفر از پیروان این فرقه از سراسر جهان در یکی از شهرهای ایالات متحده برگزار می‌گردد و در این کنگره رهبر این فرقه نیز در فرایندی دموکراتیک انتخاب می‌گردد. این فرقه را می‌توان اولین فرقه تأسیس شده در ایالات متحده امریکا دانست.

تحلیل و بررسی

در جهانی که تغییر و تحولات مستمر، مرزهای طبیعی جوامع را درنوردیده و سرنوشت همگان را به هم پیوند زده، انقلاب اسلامی با این گستردگی و عظمت نه تنها نهادها و نظام‌های یک ملت و یک قوم را درهم‌ریخته و سرنوشت و تاریخ آنها را در مسیر تغییرات بنیادی قرار داده است، بلکه دامنه آن بسی فراتر از یک کشور رفته و ملت‌هایی را در سمت‌وسوی شکل‌دهی دنیای نو به حرکت درآورده و در همین راستا، برای بسیاری از دولت‌ها مسئله آفرین بوده است. مارگارت تاچر، نخست‌وزیر اسبق انگلستان، طی اظهارنظری در اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی چنین می‌گوید:

ما غربی‌ها در دهه ۱۹۸۰ از وسایل نظامی و ابزار جنگی شوروی و اقمارش واهمه نداریم. زیرا اگر بلوک شرق و اعضای پیمان ورشو مجهز به سلاح‌های نظامی بوده و به ادوات مخرب و ویرانگر مسلح می‌باشند، ما نیز به سلاح‌های مدرن و پیشرفته مسلح و مجهزیم؛ لیکن از حضور فرهنگ اسلامی انقلاب ایران نگرانیم.

به بیان دیگر، نه تنها یک ملت و یک تاریخ کهن در معرض دگرگونی قرار گرفت بلکه بسیاری از روندها، تئوری‌ها و موجودیت‌های مبتنی بر سیاست‌ها و سیاست‌گذاری شرق و غرب و ساختار تقسیم قدرت در نظام بین‌الملل آن زمان در سطوح مختلف به چالش فراخوانده شد. به گفته یکی از مفسران، انقلاب اسلامی به‌طور کلی برای امریکا و جامعه بین‌الملل، حادثه‌ای پیش‌بینی نشده بود و متحدی وابسته در منطقه را به دشمنی ناآرام مبدل ساخت. انقلاب اسلامی نه تنها برای بسیاری از انقلابیون و اندیشمندان متحیرکننده بود، بلکه جهانیان را نیز غافلگیر و متعجب کرد.

دیدگاه انقلاب‌شناس امریکایی، جان فوران در این خصوص قابل توجه است. او در مقاله خود پیرامون انقلاب اسلامی چنین می‌نویسد:

حوادث دراماتیک سال‌های ۱۹۷۸-۱۹۷۹ در ایران و طوفانی که در نتیجه آن برخاست.

(استمپل، ۱۳۷۸: ۴۳۶)

امواج تکان دهنده‌ای را متوجه ایالات متحده امریکا، سیاست‌سازان بین الملل و نیز محافل آکادمیک و دانشگاهی نمود که تا به امروز نیز ادامه دارد... به علاوه به طور مستقیم یا غیرمستقیم زندگی میلیون‌ها انسان را در سراسر جهان تحت تأثیر قرار داد. قبل از ۱۹۷۸ ایران جایگاهی قابل توجه را در افکار عمومی، رسانه‌های گروهی یا مراکز تحقیقاتی آکادمیک به خود اختصاص نمی‌داد.

در بررسی حوزه‌های نفوذ فرهنگ انقلاب اسلامی توجه ویژه‌ای وجود دارد؛ این توجه چه از سوی موافقان و چه از سوی مخالفان نشان از تحول، حرکتی نو و اتفاقی خاص در برهه‌ای از زمان دارد که موجب نفوذ این پدیده در سراسر جهان شده است. هدف این مقاله بررسی «عناصر نفوذ فرهنگ انقلاب اسلامی» و اثرات این عناصر در فضای فرهنگی و سیاسی جهان می‌باشد. در این مقاله تلاش خواهیم کرد «راهبردهای فرهنگی مرتبط با جغرافیای فرهنگی (ژئوکالچر) انقلاب اسلامی» را به صورت اجمالی نشان دهیم.

روند بازتاب‌های انقلاب اسلامی با تحولات درونی و فرازونشیب‌های داخلی و همچنین معادلات نظام بین الملل دچار تحول شده است. با عنایت به موارد فوق، متن حاضر بر پنداشت‌هایی استوار است که در پیوستگی درونی با یکدیگر قرار دارند؛ این پنداشت‌ها به شرح زیر قابل تحلیل هستند:

الف. با وجود تمام سوءبرداشت‌ها، برآوردها و برخوردهای غرب به عنوان مرکزیت نظام بین الملل، انقلاب اسلامی با به چالش کشیدن این گفتمان، بسیاری از عناصر محوریت غرب را تحت تأثیر قرار داده است.

بازی و قواعد نظام بین الملل تحت تأثیر این انقلاب قرار گرفته و واکنش نشان داده‌اند. غرب‌ستیزی و گفتمان رقیبی که اسلام سیاسی ارائه داده، بنیادهای نظام دولت-ملت را هدف قرار داده است و در پی ستیز با نظم کهن به دنبال ایجاد نظامی جدید برای اسلام و براساس اصول اسلامی می‌باشد.

ب. انقلاب اسلامی با احیای تفکر اسلامی، نقش اسلام و مسلمانان را در عرصه‌های مختلف اجتماعی برجسته ساخته و عنصر هویت اسلام را به عنوان واقعیتهایی پذیرفته شده در برابر هویت غربی جهان‌شمولی که اندیشه غرب ارایه می‌دهد قرار داده است.

ج. هرچند انقلاب اسلامی ایران با احیای اسلام و تفکر سیاسی اسلامی، خود را در مقابل غرب و فشارهای شدید نظام بین‌الملل قرار داد، اما همین امر، غرب را در شناخت بهتر و جامع‌تر اسلام ترغیب کرد و مطالعات اسلامی و اسلام‌شناسی به سرعت جای شرق‌شناسی را گرفت.

د. گفتمانی که انقلاب اسلامی ایجاد نموده است قادر به تبیین یک نظریه کلان سیاسی می‌باشد. بخش عمده‌ای از ادبیات مطالعات انقلاب اسلامی به بررسی ابعاد نظری و علل پیدایش و ظهور انقلاب معطوف شده است. نوشته‌های پژوهشگرانی همچون اولیور روا، جیمز دو فرونزو، باری روزن، اسکاچیل، اسپوزیتو، همایون کاتوزیان، فرهاد کاظمی، سعید امیر ارجمند، حامد الگار و... در این مجموعه قرار می‌گیرند. بخش عمده‌ای از نوشته‌ها نیز به سیاست‌های ایران و تحولات داخلی ایران پس از انقلاب پرداخته و روابط جمهوری اسلامی ایران را با قدرت‌های بزرگ مورد بررسی قرار داده‌اند. غالب پژوهش‌ها به رفتار خارجی ایران و اعمال سیاست خارجی پرداخته‌اند. بخش فوق‌با بیشترین تنگ‌نظری و نقد مواجه شده است؛ برای مثال نوشته‌های خلیل‌زاد و فردهالیدی به وضوح تحلیل‌های یک‌جانبه‌ای از انقلاب ارایه نموده‌اند.

ه. عامل ثابت دیگر انقلاب اسلامی که آن را به جنبش‌های احیاگری اسلامی پیوند می‌زند، جاذبه ضدامپریالیستی انقلاب است. برخی در جهت اهدافی که دنبال می‌کردند و می‌کنند. تحلیل‌های خود را به افکار عمومی منتقل می‌نمودند؛ از جمله این تحلیل‌ها مقاله‌ای است که توسط جان ال. اسپوزیتو و جیمز پی. پیسکاتوری تحت عنوان «بازتاب جهانی انقلاب ایران؛ چشم‌انداز خط مشی‌ها» نوشته شده است.

انقلاب اسلامی ایران با تأکید بر قدرت نرم‌افزاری فرهنگ و تفکر و نیز تفوق اندیشه‌ورزی بر ابزارانگاری، نوعی فعالیت فکری و فرهنگی را رقم زد که بر استقلال فکری و فرهنگی و اعتماد به نفس ملی ملت‌های مسلمان استوار بود. چنین انقلابی که خودکفایی و خوداتکایی علمی بدون وابستگی به قدرت‌های خارجی را ترویج می‌کرد، موجد نوعی جنبش نرم‌افزاری و تولید علم در جهان اسلام شد که بر حفظ فرهنگ بومی در عین بهره‌گیری از دستاوردهای تکنولوژی به ویژه فناوری‌های ارتباطی روز تأکید می‌ورزد. انقلاب اسلامی توانست با نشان دادن ظرفیت تمدن اسلامی به عنوان تمدنی جامع و چندبعدی در عرصه‌های دینی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و علمی و نیز بازسازی تمدنی براساس غرب‌پژوهی و بومی‌گرایی، طلایه‌دار گفتمان‌های جدید تعاملی و تبادل‌ی در عرصه‌های علم، دانش، تکنولوژی و اندیشه باشد. همان‌طور که حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص پیشرفت علم در انقلاب چنین فرموده‌اند:

یکی از دوستان گفتند و بنده هم این آمار را دارم که سرعت پیشرفت علمی و تولید علم در کشور ما یازده برابر متوسط دنیاست. این را یک مرکز تحقیقاتی غربی، مستقر در کانادا، با جزئیاتش ذکر کرده است. البته این یازده، متوسطش است؛ در بعضی از قسمت‌ها سی و پنج برابر سرعت رشد دنیاست، در بعضی جاها هم کمتر است. متوسطش می‌شود یازده برابر؛ یعنی سرعت پیشرفت علمی ما در طول این ده سال پانزده سال اخیر یازده برابر سرعتی است که دنیا داشته؛ این خیلی چیز مهمی است.

انقلاب اسلامی در عصر انقلاب ارتباطات تو همزمان با رشد شبکه‌های فراملی، موجب بازسازی فکری تمدن اسلامی گردید که بر ویژگی‌هایی از قبیل فراگیرندگی، چندمرکزی و مداومت و پویایی استوار بود. احترام به آزادی فکر و اندیشه، همزمان با افزایش اهمیت سیاسی دین در روابط بین‌الملل، موجب افزایش تعامل و مراودت علمی میان حوزه‌های علمیه از یک سو و نیز میان استادان و روحانیون از سوی دیگر گردید. افزایش روحیه

انقلابی‌گری در دانشگاه‌های کشورهای اسلامی و ارتقای اهمیت و نقش دانشجویان، موجبات افزایش تعاملات فکری و فرهنگی دانش‌پژوهان را فراهم آورد.

انقلاب اسلامی ایران بزرگ‌ترین نوآوری سیاسی قرن بیستم به حساب می‌آید. این انقلاب توانست با ارایه الگوی جدیدی از نظام سیاسی که در تقابل با نظام‌های موجود قرارداشت، داعیه‌دار طرحی نو برای اداره و شیوه حکومت برای مردم باشد. از سویی دیگر با تمسک به آموزه‌های دین اسلام که نقش اساسی در شکل‌دهی به انقلاب اسلامی داشت، توانست تئوری‌هایی را که علل شکل‌گیری انقلاب‌ها را در عاملی غیر از مذهب و دین جست‌وجو می‌کردند به زیر سؤال ببرد و با اتکا به آن، نظام جهانی مبتنی بر دو قطب را با چالش عمده مواجه سازد. رهاورد تأثیرگذار انقلاب اسلامی که سبب ایجاد موجی جدید در میان ملت‌های مسلمان شد، احیای دوباره گفتمان‌های به فراموشی سپرده شده هویت‌بخش به مسلمانان در عرصه سیاست و اجتماع بوده است. (حضرت آیت الله خامنه‌ای

در دیدار اعضای بسیجی هیئت علمی دانشگاه‌ها، ۲۰/۴۰/۹۸۳۱، <http://www.leader.ir>)

انقلاب اسلامی ایران توانست تئوری نوینی را در کنار تئوری‌های رایج موجود درباره چرایی وقوع انقلاب ارایه دهد. از سویی این انقلاب، خط بطلانی بر آرا و نظریات اندیشمندانی کشید که چندین دهه، ذهن پژوهشگران را تنها متوجه عوامل محدود و محدود شکل‌بخشی به انقلاب‌ها کرده بودند. انقلاب اسلامی موجب تأسیس، ایجاد و راه‌اندازی و برپایی دانشکده‌ها، بنیادها، مؤسسات، دپارتمان‌ها و حوزه‌های پژوهشی، مطالعاتی و تحقیقی جدیدی با گرایش‌های دینی، مذهبی، علمی، معنوی و سیاسی در کشورهای مختلف گردید که البته برخی در جهت شناخت مؤلفه‌های تأثیرگذار انقلاب اسلامی می‌باشد و برخی در جهت زیر سؤال بردن و برخورد و مقابله بنیان نهاده شدند که در کل منجر به تولید هزاران منبع و محتوا درباره اسلام، انقلاب اسلامی و ایران گردید. (مطهری، ۱۳۸۷: ۴۰)

۱- پیشینه و چرایی

معمولاً با تغییر نظام سیاسی یک کشور، بخصوص در سیستم دولت - ملت، به ویژه از طریق انقلاب‌ها، تلاش می‌شده است که جهت حفظ دستاوردها، دست به اشاعه ارزش‌ها و اصول انقلابی‌شان بزنند. به گفته کرین بریتون، صدور انقلاب از طبیعت آن برمی‌خیزد (کرین بریتون، ۱۳۶۳: ۲۳۰-۲۲۶). البته ایده صدور نه دقیقاً در برداشت وستفالیایی، بلکه در تعریف وسیع کلمه، بخشی از روابط بین‌الملل کهن و کنونی است. چنان که این نتیجه قهری پدیده انقلاب در سراسر تاریخ چه در صورت قدسی آن مانند انقلاب پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و چه در انواع دنیوی و غیرمذهبی آن بوده است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۵۵).

انقلاب‌هایی که پیوستگی رژیم حاکم بر یک کشور با وضعیت حاکم بر جامعه جهانی را به هم می‌زنند، معمولاً تلاش می‌کنند روابط با ملت‌ها را جایگزین روابط با دولت‌ها کرده، شکل نوینی از دیپلماسی را در پیش گیرند تا تجارب خود را به دیگر ملل منتقل و حوزه فراگیری ارزش‌های مورد ادعای خود را گسترش دهند (فلاح نژاد، ۱۳۸۴: ۴۰-۳۹).

انقلاب فرانسه تحت لوای شعارهایی چون آزادی، برابری و برادری، به خارج از مرزهای ملی صادر گردید و زمینه ایجاد تحولات گسترده‌ای را فراهم کرد (فلاح نژاد، ۱۳۸۴: ۴۳). در انقلاب روسیه نیز، جهت پیگیری مسئله صدور انقلاب پرولتاریا به سایر جوامع، حتی بخشی از انقلابیون، تأسیس وزارت صدور انقلاب را به جای وزارت امور خارجه از لنین درخواست کردند (محمدی، ۱۳۸۲: ۳۱۳). تروتسکی به عنوان برجسته‌ترین نماینده تفکر صدور انقلاب، در برابر نظریه استالین مبنی بر بنای سوسیالیسم در یک کشور، معتقد به نظریه انقلاب دائمی بود (فلاح نژاد، ۱۳۸۴: ۴۵).

در رویکرد امام خمینی(ره) نیز، صدور ارزش‌های انقلاب به عنوان نقشه راه توسعه حوزه نفوذ اسلام و تحقق آرمان‌های بزرگی چون آزادی، استقلال و رفاه جهانی معرفی و اتخاذ شده است (صحیفه امام، ج ۱۳، ۲۸۱ و ج ۲۱، ۸۱) در این منظر صدور، زمینه‌ساز قیام

مصلح کل و منجی عالم و جهانگیری اسلامی است (همان، ج ۲۰، ۳۴۵). در این راه از تبلیغات منفی و اتهامات دشمنان باکی نیست (همان، ج ۲۱، ۸۱).

رویکرد جهان‌گرایی امام از نوع انقلاب‌های غیرفرقه‌ای، جهانی و در سطح انقلاب‌های فوقانی است و این منبعث از ماهیت نظری و ایدئولوژیک آن است که به علت جهان‌شمول بودن نمی‌تواند در مرزهای ملی محصور شود (دهشیری، ۱۳۸۰: ۸۳). ایدئولوژی اسلامی، از نوع انسانی و مبتنی بر فطرت عمومی است، لذا مخاطب آن، ابناء بشر است و نه طبقه یا گروه خاص (مطهری، ۱۳۸۲: ۷۴). صدور، در یک وظیفه قرآنی ریشه دارد که مسلمانان را در جهت تحقق و تبلیغ پیام الهی در سراسر گیتی فرا می‌خواند همان‌طور که در عصر صدر اسلام توسط پیامبر و خلفای پس از ایشان در تفکیک بین دارالاسلام و دارالکفر، دعوت و سپس فتوحات با ماهیت صلح اسلامی صورت گرفت. لذا ایده جهان‌گرایی و صدور انقلاب در رویکرد امام در ایدئولوژی اسلامی و فرهنگ سیاسی ایرانی-اسلامی ریشه دارد. آرمان استقرار جامعه پاک و عادلانه جهانی موجود در فرهنگ سیاسی ایران باستان و اسلام بخصوص تشیع، زمینه ساز این نوع رویکرد است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۴۷ و ۶۲-۵۸).

۲- صدور؛ راهبردی دو زیست

در دیدگاه امام، نقشه صدور در قالب یک تصمیم راهبردی ظاهر می‌شود که ناظر بر بقاء بلندمدت رویکرد جهان‌گرایانه نظام و ارتقاء آن در محیط رقابتی و متخاصم بین‌المللی است. این راهبرد، هم نقش حیاتی در بقاء مرکزیت و هم در گسترش تفکر آن دارد. ویژگی‌های یک مدیریت راهبردی شامل تدوین چشم‌انداز، تعیین اهداف بلندمدت، تدوین راهبرد و اجرای آن و ارزیابی عملکرد و همچنین فرآیند یک تصمیم راهبردی شامل مراحل آگاهی از فرصت‌ها و تهدیدها، شناخت مسئله، فرموله‌سازی، تعیین راه‌کار و اجرا و بررسی آن هم مبتنی بر باورها و آموزه‌های اسلامی که نشان‌دهنده ارتباط دین و

تصمیم‌گیری است (گودرزی، ۱۳۸۶: ۳۹، ۴۲-۴۱ و ۸۸-۸۷) به خوبی در رویکرد امام و راهبرد ایشان دیده می‌شود.

در اینجا این سؤال مطرح می‌شود که در رویکرد جهان‌گرایانه انقلاب، چه نسبتی بین این مسئولیت فرا ملی با منافع ملی دولت اسلامی برقرار می‌شود؟

باید گفت از منظر امام خمینی، صدور انقلاب یک راه است با دو وجه راهبردی (پروانه، ۱۳۸۷: ۲۳۶-۲۲۹). اولاً یک راهبرد دینی است، بدین معنا که نقشه راه، جهان‌گرایی اسلامی و زمینه‌سازی تحقق جهان‌گیری و جهاننداری آن است. این یک تکلیف تعطیل‌ناپذیر برای مسلمین و به خصوص دولت‌های اسلامی است. این وجه اصلی راهبرد صدور است. ثانیاً صدور، یک راهبرد ارزشمند ملی است بدین معنا که خود عامل حفظ مرکزیت جریان جهان‌گرایی اسلامی (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۶۵) یا همان ام‌القری است. امام خمینی معتقد است که اگر این نقطه کانونی (ام‌القری) در بسته بماند و در مرزهای جغرافیایی محبوس شود، قطعاً شکست خواهد خورد (صحیفه امام، ج ۱۲: ۲۰۳، ج ۱۵: ۲۳۹-۲۳۸) لذا این الهام بخشی جهانی عامل توسعه عمق راهبردی ام‌القری است (محمدی، ۱۳۸۷: ۱۲) که با کم‌ترین هزینه، مرزهای قدرت نرم و سخت آن را گسترش داده و پشتیبانی قابل‌اتکایی را برای خود ایجاد می‌کند (حشمت‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۸۸) و خطوط خطر را از مرزهای انقلاب اسلامی به عنوان هسته مرکزی دور و عامل بازدارندگی دفاعی و صیانت از موجودیت آن است (صحیفه امام، ج ۱۲: ۲۰۳ و ج ۱۵: ۲۳۹-۲۳۸).

عمق راهبردی به معنای توسعه حوزه نفوذ، نقطه قوت برای خود و تهدید برای رقیب محسوب می‌شود و نقش بازدارندگی را برای دارنده آن بازی می‌کند. این مقوله در ابعاد جغرافیایی و ژئواستراتژیک، سیاسی، اقتصادی و دفاعی-امنیتی همواره از طرف قدرت‌ها به عنوان یک راهبرد دنبال شده و می‌شود (محمدی، ۱۳۸۷: ۱۲). در دوران مقارن با امام خمینی و قیام ایشان نیز، این راهبرد در سطح بین‌المللی به شدت دنبال می‌شد که شکل-گیری پیمان‌هایی همچون ناتو، ورشو، سیتو و سنتو، طرح مارشال، پیمان‌های منطقه‌ای

مختلف و به طور عام شکل‌گیری دو بلوک شرق و غرب در این راستا بود (نقیب زاده، ۱۳۶۹: ۲۰۹-۲۰۲).

امام خمینی ضمن توجه به ابعاد مذکور در راهبرد فوق، معتقد است که بُعد معنوی جهان‌گرایی اسلامی، بُعد اصلی آن است (صحیفه امام، ج ۱۳: ۹۰). این امر به ماهیت این رویکرد برمی‌گردد. جذابیت در شعار، اهداف، روش، محتوا، نتایج حاصله و بخصوص سابقه مشترک دینی، اجتماعی، تاریخی و محیطی ام القری با سایر بلاد اسلامی (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۸۹)، عوامل شکل‌دهنده عمق معنوی راهبردی این هسته مرکزی است.

در نتیجه شکل‌گیری این عمق راهبردی، بخش زیادی از نیرو و انرژی دشمنان صرف حصر اسلام‌گرایی در سایر کشورها شده و لذا از تمرکز بر نقطه کانونی این جریان یعنی انقلاب اسلامی به دور می‌مانند و این تأمین‌کننده حاشیه امنیت ام القری است (همان، ۲۸۸). لذا در پاسخ به سؤال فوق باید گفت، چهره دینی راهبرد صدور، بُعد تکلیفی است و وجه ملی آن، جنبه ابزاری دارد. در حقیقت این الگوی بسط محور منتقد الگوهای حفظ محوری همچون رویکردهای ملی‌گرایی، واقع‌گرایانه و ام القری است و معتقد است یک رابطه نفع دو طرفه بین مسئولیت‌های فرا ملی انقلاب اسلامی با منافع ملی آن وجود دارد (پروانه، ۱۳۸۷: ۲۳۷-۲۳۱). این از نقاط قوت سیره نظری و عملی امام خمینی است که بین آرمان و واقعیت و بین اهداف ایدئولوژیک و ملی و درون و برون حکومت اسلامی سازگاری ایجاد می‌کند. اصولاً امام به یک معنا، اهداف ملی و جهانی را در طول هم دانسته و بین آنها تناقضی قائل نیست. در یک سخن، در نظر امام، نشر آرمان‌ها، ارزش‌ها و برنامه‌های انقلاب به دنیا، هم ضروری صیانت از این هسته مرکزی رویکرد جهانی و هم لازمه موفقیت جهان‌گرایی اسلامی است.

۳- ماهیت صدور

نوع رویکرد جهان‌گرایی امام خمینی و نگاه جهانی ایشان، نشان‌دهنده ماهیت فرهنگی صدور در سیره ایشان است. وی هدف صدور را نشر ارزش‌های انسانی و عمومی بشریت

در جهان برمی‌شمرد (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۸۱، ۹۵ و ۴۸۸-۴۸۶، ج ۱۲: ۱۴۷). از طرفی بر مبنای اصل اختیار در پذیرش که در اسلام به آن تصریح شده است، امام بر اساس نوع انسان شناختی و معرفت‌شناختی خود، بیان می‌دارد که به دنبال اشاعه ارزش‌های خود از طریق ایجاد شناخت و بیداری در مردم دنیا است (همان، ج ۱۰: ۲۴۲ و ج ۱۳: ۲۸۱). لذا صدور مبتنی بر قدرت نرم اسلام است. استفاده از قدرت سخت همچون اقدام نظامی و فتنه‌انگیزی، جایگاهی در این راهبرد ندارد (همان، ج ۱۳: ۲۸۱، ج ۱۵: ۳۲۱ و سید علی خامنه‌ای (رهبر انقلاب)، سخنرانی در سالگرد امام خمینی، ۱۴/۳/۸۷).

مؤلفه‌های اصلی قدرت این جریان مبانی فکری، عقلانی، فطری و آرمان‌ها و ارزش‌های همه‌گیر و وابستگی به پشتوانه مردمی آن است. بر همین اساس نیز یک جهاد فکری را پیش روی خود قرار می‌دهد (فارسی، ۳۱۴ و صحیفه امام، ج ۳: ۲۰۷ و ج ۱۵: ۳۰۷). در منظر امام، صدور با سر نیزه، نه ممکن است و نه مطلوب (همان، ج ۱۳: ۴۸۸ و ج ۱۸: ۱۵۷). این ماهیت صدور، به مثابه اصالت فرهنگ در رویکرد جهان‌گرایی اسلامی ایشان است. چنین رویکردی به دنبال نشر و انتقال معنویت و تجربیات خود می‌باشد (همان، ج ۱۳: ۹۰ و ج ۵: ۱۷۱).

نامه معروف امام خمینی به گورباچف، رهبر اتحاد جماهیر شوروی، مؤید این ماهیت است. امام در آن نامه اظهار می‌دارد که شرق و غرب، هر دو به علت فقدان ارزش‌های معنوی در هم شکسته‌اند و راه نجات نیز، پرکردن این خلأ با ارزش‌های اعلامی اسلام است. پتانسیل موجود در این آیین، توانایی توفیق در این راه ایجاد کرده است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۶۴-۶۲ و ۹۳). تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بخصوص بر کشورهای اسلامی نیز فکری و ایدئولوژیک بوده است. شکل‌گیری، توسعه و تقویت احیاءگرایی اسلامی و اعتقاد به برنامه اسلام برای اصلاح سیاسی و اجتماعی مهم‌ترین نتیجه این انقلاب در بیرون مرزهای خود بوده است (همان، ۱۳۸۸: ۳۳۲-۳۳۱).

در صدور، سه گروه هدف مورد توجه هستند: در سطح نخست، ملت‌ها مخاطب پیام هستند. در این سطح، با ایجاد بیداری در مردم و وحدت درونی آنها (صحیفه امام، ج ۱۰: ۲۴۳-۲۴۲، ج ۱۳: ۲۸۱ و ج ۱۶: ۳۲۵) مشروعیت دینی و مردمی دولت‌های نامشروع، وابسته و ناکارآمد استبدادی و استعماری به چالش کشیده شده و تلاش می‌شود احساس نقش آفرینی در ساختار قدرت و لزوم حرکت در جهت احقاق حقوق پایمال شده‌شان را ارتقاء بخشد (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۹۱-۲۹۰) چنانکه حتی از کلیساها هم ناقوس مبارزه با استکبار و ظلم به صدا درآید (صحیفه امام، ج ۲۱: ۸۲). در منظر امام، همه ملت‌ها باید در مسیر آزادی و عدالت خواهی قرار گیرند (همان، ج ۶: ۵۰۳-۵۰۲ و ج ۲۰: ۴۷۳). البته ملل مستضعف و مسلمانان در مرکز این توجه هستند (همان، ج ۱۱: ۱۱۰، ج ۱۲: ۲۲۱ و ج ۱۹: ۳۳۳).

گروه دوم هدف، جنبش‌های رهایی بخش بخصوص از نوع اسلامی در سطح جهان است (همان، ج ۱۲، ۳۲، ج ۱۴، ۷۷، ج ۲۰، ۱۱۸ و اسپوزیتو، ۷۰). این جنبش‌ها، نقطه‌های جوشش مبارزه علیه استکبار و ظلم جهانی و توسعه آن است. در سطح جنبش‌ها و نهضت‌های سیاسی، اجتماعی و شبه نظامی به عنوان مقوله‌ای بین دولت ملّتی، در جنبه‌ای ایجابی باید به تأسیس، توسعه و تحکیم نمونه‌های موافق با جریان جهان‌گرایی اسلامی به عنوان جریان‌های آزادی‌خواه و ضد استکبار کمک و در جنبه سلبی، در جهت اصلاح و یا تضعیف، تجزیه و تبدیل و توافر و واگرایی موارد احتمالی مخالف ایدئولوژیکی یا مبارزاتی با انقلاب اسلامی تلاش کرد. بخصوص در میان اسلام‌گرایان ترویج ایده اسلام سیاسی که خواهان بخش یا تمامی قدرت سیاسی است، باید مورد توجه قرار گیرد (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۹۱).

گروه سوم مورد نظر در صدور، دولت‌ها هستند (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۸۱ و ج ۱۴: ۲۲۶). دولت‌هایی که یا در استضعاف نگه داشته شده‌اند و یا در زیر یوغ قدرت‌های استعماری گرفتار شده و خواسته یا ناخواسته مجری خواسته‌های آنان هستند. امام معتقد است باید در جهت بیداری این دولت‌ها، آشتی دادن بین آنها با ملت‌ها، مردمی شدن (همان، ج ۱۳: ۹۶، ج

۱۵: ۱۶۹، ج ۷: ۱۱۸ و ج ۱۹: ۴۸۳) و اتحاد داخلی، آنها را در مسیر مبارزه جهانی علیه دشمنان‌شان قرار داد(همان، ج ۱۲: ۲۲۷ و ج ۱۰: ۲۸۴).

این تأثیرگذاری در سطح افکار، رفتار، روابط و ساختار گروه‌های هدف سه‌گانه مدنظر است چه از نوع هم‌گرایی و همراهی یا از نوع واگرایی و جدایی(حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۹۴). البته باید توجه داشت که امام در هر یک از سطوح سه‌گانه توجه خاصی را به طبقه روشنفکران و نخبگان دارند(صحیفه امام، ج ۱۸: ۳۴۲، ج ۱۷: ۸۰ و ج ۱۹: ۲۱) و به لحاظ جغرافیایی نیز جهان اسلام را در مرکز و اولویت این برنامه قرار می‌دهد(همان، ج ۱۱: ۱۰۵-۱۰۴، ج ۱۹: ۳۴۴، ج ۲۰: ۳۴۰ و ۳۱۸، ج ۱۳: ۲۱ و ج ۲۱: ۹۱).

۴- اصول صدور

اصل اول در صدور، «دعوت» است. همان‌طور که گفته شد به علت ماهیت فرهنگی، صدور بر اساس دعوت و تبلیغ آموزه‌های انسانی، اسلامی و انقلابی صورت می‌گیرد (همان، ج ۱۸، ۱۵۸). لذا تا رسیدن به آرمان و مطلوب نهایی، ضمن به رسمیت شناختن مرزهای جغرافیایی، عقیدتی و فکری، تلاش می‌شود با توافق نسبی روی قدر مشترک‌ها، ضمن انتقال پیام و رسالت جهانی خود، توافقات اصولی با گروه‌های هدف حاصل شود (امید زنجانی، ۱۳۷۶: ۱۳۲-۱۳۱).

«تدرّج»، اصل دیگر صدور در سیره امام خمینی است. چنان‌که امام ابتدا به دنبال انقلاب درونی و بیداری مخاطبان بخصوص ملت‌ها(صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۸۱ و ج ۱۸: ۳۴۲) و دعوت به اصلاح و انقلاب زبرین در هیأت‌های حاکمه می‌باشد. آنگاه در مراحل بعدی به اقدام عملی و انقلاب اجتماعی دعوت می‌نماید(دهشیری، ۱۳۸۰: ۴۹).

«سلب و ایجاب» اصل دیگری است. جهان‌گرایی اسلامی از یک طرف به نفی مهم‌ترین دشمنان و مشکلات مرکزیت خود، جهان اسلام و جامعه جهانی همچون ارتجاع، استبداد، استعمار و... می‌پردازد و از طرفی دیگر با ارائه یک الگوی موفق از جامعه دینی، بر لزوم

بیداری، احیای اسلام ناب، اتحاد مسلمانان و مستضعفان، برپایی حکومت‌های اسلامی و... تأکید می‌کند (حشمت‌زاده، ۱۳۸۵: ۶۹).

در دنیا بخصوص جهان اسلام، به دلیل آشنایی قبلی با جریان‌های اصلاحی و جنبش‌ها، زمینه فکری نسبتاً مناسبی جهت رویارویی با جریان جهان‌گرایی اسلامی وجود دارد. ضمن اینکه مشترکاتی نیز با انواع گذشته دارد. لذا تقاضای اسلامی و جهانی وجود دارد (همان، ۱۶ و صحیفه امام، ج ۲۰: ۳۳۶ و ج ۱۶: ۶۲ و ۱۸۸). در منظر امام، باید عرضه نیز متناسب با این تقاضا و ویژگی‌ها و مختصات آن با رعایت همان اصول گذشته باشد. لذا هماهنگی عرضه و تقاضا، یکی دیگر از اصول این رویکرد برون‌گراست. از همین اصل نیز این ویژگی روشن می‌شود که ماهیت اثرگذاری هسته مرکزی بر پیرامون، هم ارادی است و هم طبیعی و غیر ارادی. ارادی بدین معنی که مرکزیت جریان به وسیله ابزار و روش‌های مختلف تلاش دارد بر هدف تأثیر گذارد. اما از طرفی به دلیل همین تقاضای بیرونی، عرضه تنها مبتنی بر خواست و اراده مرکزی نیست (حشمت‌زاده، همان و صحیفه امام، ج ۱۳: ۹۳ و ج ۱۴: ۵۶). پیوستگی امور انسانی و گسترش ارتباطات چنان است که صدور از حوزه مجوز داخلی و خارجی بیرون رفته و خواسته یا ناخواسته به صورت طبیعی صورت خواهد گرفت (همان، ج ۱۵: ۳۲۱، ج ۱۶: ۸۱ و ج ۲۱: ۸۵).

اصل دیگر، شریف بودن ابزار و روش در این راه است. در منظر امام، استفاده از هر ابزار و روشی در راه هدف جایز نیست و با رعایت صبغه فکری و فرهنگی و متناسب با اهداف و مخاطبان و در نظر گرفتن شرایط محیطی می‌توان از ابزارهای مشروع استفاده کرد. لذا استفاده از روش‌های تحکمی مانند ابزار نظامی و تعرض به حاکمیت ملی سایر کشورها در راهبرد صدور امام جایگاهی ندارد. نمونه بارز این سیره، دستور ایشان به بازگشت سپاه محمد رسول الله (ص) از خاک لبنان است.

۵- ابزار و روش صدور

در رویکرد امام، روش صدور در عنوان اصیل تبلیغ نمایان می‌شود (همان، ج ۱۳: ۴۴۸، ج ۱۴: ۵۹ و ج ۱۸: ۷۲) که تلاش می‌کند ذهن و عمل مخاطبان را در جهت خاصی هدایت کند. البته در تبلیغات، برخلاف دیپلماسی، بیشتر، ملت‌ها مورد خطاب قرار می‌گیرند تا حکومت‌ها، که معمولاً هم این امر مقبول دولت‌ها نیست (جوزف فرانکل، ۱۳۶۹: ۱۸۴-۱۸۰). این جریان، مبلغ دینی است که بزرگترین ره‌آورد و معجزه آن برای بشریت از جنس کلام، معرفت و گفتگوست. لذا لزوماً روش بینشی و فکری را در پیش می‌گیرد. از طرفی مانایی آثار تبلیغ به علت تعامل با باورهای انسان‌ها بسیار بیشتر از روش‌های دیگر است (صحیفه امام، ج ۱۸: ۲۴۳، ج ۱۴: ۳۰۶ و ۱۱۷، ج ۱۵: ۲۱۴ و ج ۱۶: ۱۱۳).

این روش به لحاظ سلبی به دنبال مقابله با تبلیغات منفی دشمنان علیه اسلام راستین و خارج کردن آن از غربت است (همان، ج ۱۴: ۳۵۸، ج ۱۹: ۲۳۰ و امام خمینی، ولایت فقیه: ۱۱-۱۰). ایجاب تبلیغی نیز به دنبال باز‌نمایش چهره نورانی اسلام و آرمان‌های جهان‌گرایی اسلامی و چشاندن میوه شیرین اسلام به جهانیان بخصوص مظلومان و مستضعفان، مسلمانان و نمایاندن قدرت اسلام برای رهبری آنان در مقابل ابرقدرت‌هاست (صحیفه امام، ج ۲: ۲۸۲، ج ۹: ۲۸۱ و ج ۱۶: ۱۳۱ و ۴۴).

این نوع تعامل روشمند، در دو سطح صورت می‌پذیرد (همان، ج ۱۱: ۳۱). یکی سطح غیر رسمی، گسترده و البته اصلی که در رابطه با توده مردم و ملت‌ها شکل می‌گیرد. این روابط بین‌ملیتی از اهمیت و تأثیرگذاری بیشتری برخوردار است (همان، ج ۱۶: ۲۴ و ۴۴). سطح دیگر روابط رسمی بین‌دولتی و دیپلماتیک است (همان، ج ۱۴: ۵۷ و ج ۱۹: ۹۳).

از سوی دیگر، تبلیغات منحصر در صورت نظری نمی‌شود، بلکه یک جنبه مهم و بسیار تأثیرگذار در جریان جهان‌گرایی اسلامی، تبلیغ عملی و رفتاری است (همان، ج ۱۶: ۵۱۲ و ۴۱۳). از ویژگی‌های حسن فعلی در این راه رعایت اخلاق اسلامی و خوش رفتاری، انطباق رفتار و گفتار و حفظ وحدت و انسجام درونی است (همان، ج ۱۵: ۴۲۲، ج ۱۳: ۲۸۸ و ج ۱۷:

۳۸۳). حسن فاعلی و اخلاص نیز عامل مهمی در جلب توفیقات الهی و پیروزی در این مسیر است چرا که هدف این راهبرد، از سنخ قدرت‌طلبی‌های شخصی نیست بلکه برپایی اسلام در جهان حق همه بشریت است (همان)، ج ۱۸، ۲۲۶، ج ۱۹: ۲۸، ج ۵: ۴۳۷، ج ۱۳: ۲۸۱ و ج ۲۰: ۱۷).

امام خمینی معتقد است باید از همه ابزارهای مشروع متناسب با رویکرد فرهنگی تبلیغی صدور استفاده کرد. این ابزارها دارای هم‌خوانی با شیوه تبلیغی است. تأسیس نهادهایی برای پیگیری صدور در حوزه‌های معرفتی، اندیشه‌ای، هنری و... همچون سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه‌های علمیه فراملی، بنیاد فارابی و... به عنوان ابزارهایی که بدون واسطه به الگوسازی و انتقال صدای انقلاب می‌پردازند، در این راستاست (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۹). رسانه و ارتباطات از مهم‌ترین این ابزارهاست. استفاده از فن آوری نوین رسانه‌ای و ارتباط جمعی همچون رادیو، تلویزیون، مطبوعات و... در برد خارجی مورد تأکید امام بوده است (صحیفه امام، ج ۱۱، ۲۴۰ و ج ۱۳، ۴۸۶).

اجتماعات مختلف با حضور اقشار مردمی و اندیشمندان نیز می‌تواند نقش بسیار مؤثری در پیشبرد اهداف صدور داشته باشد. حج اسلامی دارای پتانسیل بسیار مناسبی است (همان، ج ۱۳: ۳۲۵ و ج ۱۸: ۹۱). پدیده نوین و در حال رشد جهانگردی نیز می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. اهمیت این نوع از ارتباطات محسوس و نفس به نفس و دوسویه در این است که پیام به صورت گسترده، کامل، با سرعت بسیار بیشتر و در عین حال با خلوص بالاتری قابل انتقال است. لذا با رویکرد فرهنگی و دینی در جهانگردی می‌توان توفیقات بسیاری در این راه کسب کرد (گودرزی، ۱۳۸۶: ۹۲-۹۰).

مبادلات علمی و نظری نقش مهمی در انتقال پیام به نخبگان هدف دارد. اعزام دانشجو و مبلغ، برگزاری سمینارها و کنفرانس‌ها، مبادله هیأت‌های علمی و حتی ورزشی و هنری باید مورد توجه قرار گیرد (صحیفه امام، ج ۳: ۲۰۷، ج ۱۵: ۱۲۸، ج ۱۸: ۱۰۵ و ۱۵۱، ج ۱۴: ۵۶ و اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۷۱-۷۰).

در دیدگاه امام، دستگاه دیپلماسی و نمایندگان سیاسی و فرهنگی در خارج از مرزهای ملی در ارائه تصویری مناسب و واقع‌گرایانه از مرکزیت ام‌القری و وظیفه بسیار مهمی بر عهده دارند. در این میان هماهنگی این نهادها با هم ضروری است (همان، ج ۱۳: ۴۹۰، ج ۱۶: ۴۶ و ج ۱۴: ۵۹ و ۵۷-۵۵).

امام همچنین قائل به استفاده از ابزارهای اقتصادی - در صورت نیاز- در این راهبرد است. حمایت اقتصادی از جریان‌های همسو و جنبش‌های آزادی‌بخش و اسلامی و استفاده از منابع قدرت همچون نفت به عنوان یک سلاح سیاسی نیز مورد توجه ایشان است (همان، ج ۱۴: ۷۷ و ج ۱۱: ۱۱۱-۱۱۰، ج ۱۲: ۱۳۸، ج ۵: ۷۴ و ج ۳: ۲).

یک نکته اساسی در اندیشه امام در این حوزه این است که ایشان نقش محوری و مسئولیت اصلی را در توسعه و فراگیری صدور، بر عهده فرهیختگان علمی حوزه و دانشگاه می‌داند (همان، ج ۱۸: ۱۰۵-۱۰۳). اولاً به واسطه توانایی‌های علمی آنان و ثانیاً اثربخشی بیشتر تبلیغات گروه‌ها و عناصر غیررسمی در برقراری ارتباط، آگاهی بخشی، ترویج و دعوت (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۷۰ و ۸۶). این امر روشنگر هرچه بیشتر ماهیت رویکرد امام به مقوله صدور انقلاب است.

امام همچنین ضمن بیان موانع اصلی صدور، بر رفع آنها تأکید می‌کند. محبوس شدن این جریان در مرزهای ملی (صحیفه امام، ج ۱۲: ۲۰۳)، تغییر هویت و حتی نابودی کامل آن به عنوان هدف دشمنان (همان، ج ۲۱: ۹۱-۹۰، ج ۱۴: ۵۰۰ و ج ۲۰: ۳۳۴-۳۳۳) از راه‌های گوناگون از جمله اتحاد ضد صدور در منطقه میان کشورهای وابسته و انجام اقدامات گوناگون حتی نظامی (همان، ج ۱۴: ۵۲۳، ج ۱۶: ۳۶ و ۵۱۷ و ج ۱۹: ۳۰)، ضعف در امر تبلیغ و کوتاهی در آن (همان، ج ۱۴: ۵۷-۵۶) از جمله این موانع است.

روح‌الله کارگر رضوانی و «اسپوزیتو» اشکال مطرح می‌کنند که اگرچه در دیدگاه امام خمینی (ره) استفاده از وسایل قهرآمیز آن هم برای دفاع از خود مجاز و اصل مقبول است. اما در اندیشه دفاعی ایشان، حوزه دفاع مربوط به همه دارالاسلام است و محدود به مرزهای

ملی نیست چنان که به مسلمانان پیام می دهد اگر دولت هایشان حاضر نشدند بر اساس مضامین اسلام رفتار کنند، با آنها ستیز کنند و از چیزی نترسند. آنها بیان می دارند که این، نشان دهنده جواز مبارزه مسلحانه و قهرآمیز در صدور است (اسپوزیتو، ۱۳۸۸: ۶۸-۶۶ و ۳۳۰).

در پاسخ به این برداشت باید گفت که منظور امام خمینی از ستیز با حکومت های ضد اسلامی، حضور نیروها و اقدام مستقیم انقلاب اسلامی ایران در مرزهای ملی سایر کشورها نیست، بلکه دعوت به اقدام توسط خود مردم آن کشورهاست و آن هم با توجه به نوع رویکرد امام از نوع انقلاب نرم و فرهنگی.

آخرین نکته در موضوع صدور، تعهد امام به رویکرد جهان گرایی و صدور تا پایان عمر خود است. حکم ایشان در مورد ارتداد سلمان رشدی مؤید این مطلب است (همان، ۵۵). مهم ترین تأکیدات امام بر لزوم و تداوم صدور در اواخر حیات شریف ایشان بوده است.

نتیجه گیری

۱- در اندیشه امام خمینی، انقلاب اسلامی، جهان گراست. بدین معنا که تلاش در جهت گسترش حوزه نفوذ اسلام در دنیا و زمینه سازی برای جهان گیری آن به دست امام موعود، مسئولیت اصیل دولت اسلامی برآمده از چنین انقلابی است. لذا ایشان با توسعه وظایف نظام اسلامی، در کنار اهداف ملی، قائل به مجموعه ای از مسئولیت های فراملی برای چنین دولتی در دو سطح جهانی و دنیای اسلام است. ایشان مانند اغلب انقلاب ها، نقشه راه این رویکرد برون گرا را در عنوان صدور انقلاب تعریف و طراحی می کند.

اما صدور در اندیشه و عمل امام خمینی نسبت به سایر انقلاب ها، دارای مختصات ویژه خود است. این اختصاصات، ریشه در آموزه ها و فرهنگ سیاسی ایرانی اسلامی دارد که آرمان آن استقرار جامعه ای پاک و عادلانه در جهان است. بنابراین صدور انقلاب در

رویکرد امام به لحاظ ماهیت، اصول، ابزار و روش و ... دارای ویژگی‌های متفاوتی نسبت به سایر رویکردها و دیگر نمونه‌های تاریخی انقلاب هاست.

در رویکرد امام، جهان‌گرایی اسلامی مبتنی بر فطرت و عقلانیت، به دنبال نشر ارزش‌های انسانی و الهی از طریق بیداری و شناخت در مردم دنیاست. این امر مشیر به ماهیت فرهنگی صدور در منظر امام است. ملت‌ها، جنبش‌های رهایی‌بخش و دولت‌ها به نسبت‌های مختلف، گروه‌های هدف صدور هستند.

دعوت، تدرّج، سلب و ایجاب، تناسب عرضه و تقاضا و شرافت ابزار، از مهم‌ترین اصول صدور در اندیشه امام هستند. روش صدور، منبعث از ماهیت آن، در عنوان اصیل تبلیغ تبلور می‌یابد که به لحاظ سلبی به مقابله با تبلیغات منفی و به لحاظ ایجابی در پی نمایش چهره نورانی اسلام و نظام دینی است.

۲- در رویکرد امام، نقشه راه صدور در قالب یک راهبرد دو زیست ظاهر می‌شود. وجه اول صدور، یک راهبرد دینی است که از یک وظیفه اسلامی نشأت می‌گیرد. یکی از دلایل قائلین به ضرورت نظم سیاسی در عصر غیبت که امام از جمله آن‌هاست، پیگیری همین تکلیف دینی یعنی گسترش اسلام در دنیاست. مسئولیتی که تعطیل‌بردار نیست و نمی‌توان تمامیت وظیفه را به عهده موعود گذاشت.

وجه دوم آن، این است که صدور یک راهبرد ارزشمند ملی است. بدین معنا که صدور انقلاب با توسعه عمق استراتژیک نظام اسلامی، عامل صیانت از کشور اسلامی است. در این راهبرد، وجه دینی، بُعد تکلیفی و وجه ملی، بعد ابزاری را در رویکرد جهان‌گرایانه نمایش می‌دهد. این از ویژگی‌های ممتاز اندیشه امام است که با آرمان‌گرایی واقع‌بینانه، با ردّ تراحم ظاهری مسئولیت‌های فراملی و منافع ملی، بین آنها پیوند می‌زند و یک رابطه نفع دو طرفه برقرار می‌کند.

نگارنده معتقد است که اولاً همه باورمندان به راه امام و به خصوص نهادهای دارای مأموریت خاص، نیازمند درک کامل و صحیح از راهبرد صدور امام و اشاعه این معرفت

در بین اقشار مردم در داخل و سایر ملت‌ها و دولت‌ها در دنیا هستند. انقلاب اسلامی به دنبال کشورگشایی از نوع استعماری نیست بلکه در پی اشاعه تفکر متعالی خود است. از همین جا روشن است که نقش اساسی در این راه بر عهده نهادها و نخبگان علمی فرهنگی است. ثانیاً موفقیت در راهبرد صدور انقلاب اسلامی با توجه به ماهیت فرهنگی آن، رابطه مستقیمی با کارآمدی نظام سیاسی برآمده از چنین انقلابی دارد. در صورتی پیام‌رهای بخش، متعالی و الهی انقلاب اسلامی مورد پذیرش سایر ملت‌ها قرار خواهد گرفت که بتواند یک الگو (نمونه و شاهد) از موفقیت نظام سیاسی برآمده از آموزه‌های دینی ارائه دهد. لذا پس از طی مراحل وقوع و تثبیت انقلاب، کارآمدی مرحله دشوار بعدی است که لازم است ابتدا نسبت به تبیین تئوریک آن بر مبنای دیدگاه امام خمینی (ره) پرداخته شود. هر دو موضوع مورد اشاره در این بهره‌نشان می‌دهد که باز هم راه ما از علم می‌گذرد.

منابع

- ۱) آزادی، افشین؛ ترابی، محمد و حیدرپور، ماشاءالله (۱۳۹۹). «جمهوری اسلامی ایران و فضای مجازی؛ راهکارهایی برای حل چالش‌ها»، **فصلنامه مطالعات دفاع مقدس**، سال ششم، شماره ۳، صص ۱۴۷-۱۷۸.
- ۲) اسپوزیتو، جان‌ال (۱۳۸۸). **انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن**، ترجمه محسن مدیر شانه چی، تهران: باز.
- ۳) اسلامی، محسن و ملکی عزین آبادی، روح اله (۱۳۹۷). «تحول مفهوم بازدارندگی در پرتو برجستگی امور معنایی در روابط بین‌الملل»، **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۷۹-۲۰۴.
- ۴) امام خمینی، روح اله (۱۳۷۵). **ولایت فقیه** تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۵) امام خمینی، روح اله (۱۳۷۸). **صحیفه امام**، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۶) برجعلی زاده، محمد؛ جعفری، علی و کردی، ناهید (۱۳۹۸). «بررسی نقش رسانه‌های نوین در گسترش تروریسم در عرصه بین‌الملل»، **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱۳۹-۱۷۲.
- ۷) برینتون، کرین (۱۳۶۳). **کالبد شکافی چهار انقلاب**، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نو.
- ۸) بی‌نام (۱۳۸۴). **صدور انقلاب از دیدگاه امام**، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۹) پروانه، محمود (۱۳۸۷). «دیالکتیک تنافع (مبتنی براندیشه سیاسی امام خمینی(ره))»، **فصلنامه دین و سیاست**، شماره ۱۸-۱۷، پاییز و زمستان.
- ۱۰) جنیدی، رضا و ملائی، مسعود (۱۳۹۸). «راهبردهای مبتنی بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در مقابله با قدرت هوشمند ایالات متحده آمریکا»، **فصلنامه راهبرد سیاسی**، دوره ۳، شماره ۸، صص ۶۵-۸۹.
- ۱۱) حشمت زاده، محمدباقر (۱۳۸۵). **تأثیر انقلاب اسلامی ایران در کشورهای اسلامی**، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۱۲) خامنه‌ای، سید علی (۸۷/۳/۱۶). «سخنرانی سالگرد ارتحال امام خمینی(ره)»، **روزنامه کیهان**.

- ۱۳) خانجانی، قاسم (۱۳۹۸). «راه‌های مقابله با نفوذ فکری و فرهنگی در اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)». **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۹، شماره ۱، صص ۱-۳۰.
- ۱۴) دارا، جلیل و خاکی، محسن (۱۳۹۷). «جایگاه شبکه مسلمانان میانه‌رو در اعمال قدرت نرم آمریکا؛ با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران»، **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۸، شماره ۱، صص ۵۶-۷۷.
- ۱۵) دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۰). **درآمدی بر نظریه سیاسی امام خمینی**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ۱۶) ذولفقاری، مهدی و دشتی، فرزانه (۱۳۹۷). «مؤلفه‌ها و ظرفیت‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در دیپلماسی فرهنگی»، **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۲۷-۱۵۴.
- ۱۷) زیبایی نژاد، مریم (۱۳۹۸). «احیای انگاره‌های مهم هویتی در پرتو انقلاب اسلامی ایران»، **فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی**، دوره ۸، شماره ۲۹، صص ۱۸۷-۲۰۶.
- ۱۸) عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۶). **فقه سیاسی**، تهران: امیرکبیر.
- ۱۹) فارسی، جلال‌الدین (بی تا). **انقلاب تکاملی اسلام**، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- ۲۰) فلاح نژاد، علی (۱۳۸۴). **سیاست صدور انقلاب اسلامی**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ۲۱) کاظمی، پریسا و بشیری، اکبر (۱۳۹۸). «سازوکارهای تضمین حقوق بنیادین بشر در نظام حقوقی عمومی ایران»، **دو فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی**، دوره ۸، شماره ۱۶، بهار و تابستان، صص ۱۴۰-۱۱۹.
- ۲۲) گودرزی، غلامرضا (۱۳۸۶). **تصمیم‌گیری استراتژیک (مطالعه موردی رویکرد موعود گرایی شیعه)**، تهران: دانشگاه امام صادق.
- ۲۳) مطهری، مرتضی (۱۳۸۲). **انسان و ایمان**، تهران: صدرا، چاپ بیست و دوم.
- ۲۴) نصیری، سوناز (۱۳۹۸). «نقش قدرت نرم در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی عراق)»، **دو فصلنامه مطالعات قدرت نرم**، دوره ۹، شماره ۱، صص ۲۶۵-۲۸۷.
- ۲۵) نقیب زاده، احمد (۱۳۶۹). **تحولات روابط بین‌الملل (از کنگره وین تا به امروز)**، تهران: قومس.